

ROVATVEZETŐ:

Dr. Heszky László *akadémikus*

„A transzgénikus (GM) fajták termesztésének és fogyasztásának kockázatai” című fejezetet – az előzőekhez hasonlóan – a szakkifejezések összefoglalásával fejezzük be. A korábbi 4 terminológiai részben (ld. Agrofórum 2010./11., 2011./4. és 11., 2012./6. számaiban) összesen 342 új kifejezés olvasható. Ebben a 30. részben, ezért csak azok kerülnek ismertetésre, melyeket a korábbi számok még nem tartalmaznak.

Tanuljunk géntechnológiául (30.)

„A transzgénikus (GM) fajták termesztésének és fogyasztásának kockázatai” (V./7.)

Szakkifejezések V.

Dr. Heszky László

SzIE Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar, Genetika és Biotechnológiai Intézet,
Gödöllő

A

Adjuváns hatás: A transzgen által kódolt fehérje, a GM-növényt fogyasztó emberben – a fehérjével együtt – a szervezetbe kerülő más anyagok elleni immunreakció kiváltását segíti elő.

Allergia: Túlérzékenységi állapot, mely a szervezetbe került specifikus anyag (allergén) válaszreakciójaként alakul ki.

Allergének: Leggyakrabban antigének, fajidegen fehérjék vagy egyéb pl. nagy molekulású anyagok stb.

Aminosavak: A polimer fehérjemolekulák építőelemei, aminosavak, amelyekben a szénhidrogén csoport egy vagy több hidrogénatomját aminosav helyettesíti. A fehérjéket 20 féle aminosav alkotja, az egyes aminosavakat a DNS tripletjei kódolják.

Anafilaxia: Idegen fajú fehérjék (allergének) által okozott káros túl-

érzékenységi állapot, melyet a szervezetben felszabaduló hisztamin-szerű anyagok váltanak ki.

Antigén-antitest-reakció: A szervezetbe került antigén és az immunrendszer által ellene termelt specifikus antitest között létrejövő kölcsönhatás.

B

Biológiai alapok: A mezőgazdasági termelésben termesztett növényfajták (fajták, hibridek, klónok stb.) és tenyésztett állatfajták (fajták, hibridek, klónok stb.), valamint a génbankokban őrzött genotípusok összessége.

Biotermesztés (öko-ökológiai-organikus termesztés): Vegyszerhasználat nélkül, természetes, organikus trágyázási és növényvédelmi szereket alkalmazó termelési technológia.

Biztonság: Alapvető szükséglet és helyzet, amiben pl. az országot, a la-

kosságot, a környezetet, a mezőgazdasági termelést stb. nem fenyegeti semmifajta veszély, vagy ha igen, képes azt elkerülni.

BZBE: Barabás Zoltán Biotechnológiai Egyesület.

D

Dipel: A *Bacillus thuringiensis* baktérium rovarölő fehérjéit (5 féle cry-fehérjét) tartalmazó, gyárilag előállított rovarölő szer (biopesticid).

E

Élelmiszer-biztonság: Az élelmiszer-nyersanyagok megtermelésétől az élelmiszer előállításán keresztül, az élelmiszerlánc minden pontján olyan körülmények, eljárások és rendszabályok alkalmazása, amelyek biztosítékot nyújtanak arra, hogy a fogyasztásra kerülő élelmiszer ártalmatlan, egészséges, tápláló és emberi fogyasztásra alkalmas.

EPSP-gén/enzim: Az aromás

aminosavak bioszintézisének egyik lépését katalizáló enzim (enolpiruvilsikimsav-3-foszfát szintáz) és génje, melynek működését a *glifozát* gyomirtó szer hatóanyaga (*N-foszfonometil-glicin*) gátolja.

EU fajtalista: Az Európai Unió termesztési engedélyével rendelkező növényfajták listája, a listára került fajták az EU minden tagállamában – további engedélyezési eljárás nélkül – termesztethetők.

F

Fajtatulajdonos: Az a jogi személy, aki a fajtajelölt állami elismerésekor a fajtaminősítő okiratban tulajdonosként van feltüntetve, emiatt a fajta felett kizárólagos jogokkal rendelkezik.

Fauna: Egy élőhelyen, vagy földrajzi területen, egy adott időpontban élt, vagy élő állatfajok összessége.

Finale: A Bayer cég – *glufosinate-ammonium* hatóanyagú – totális gyomirtó szerének kereskedelmi elnevezése.

Flóra: Egy élőhelyen, vagy földrajzi területen, egy adott időpontban élt, vagy élő növényfajok összessége.

G

Génmérnökség: Az angol genetic engineering kifejezés magyar megfelelője. Általában a géntechnológia szinonimájaként használatos.

Géntermék: A transzgén terméke, ami fehérje vagy enzimfehérje. Az utóbbi valamilyen további szintézist katalizál, mely során a GM-növényben újabb molekulák; fehérjék, szénhidrátok, zsírsavak vagy antitestek stb. termelődhetnek.

Globális szabadalom: A világ összes, vagy a meghatározó országaiiban védettséget kapott szabadalom.

Globalizáció: Azoknak a folyamatoknak az összessége, melyek a gazdaság, a politika vagy a kultúra területén, az egész Földre kiterjedő rendszereket hoznak létre.

GM-összetevő: Az élelmiszerek GM-növény eredetű komponense. Az EU-ban az ilyen árun/terméken, a GMO-tartalmat jelölni kell.

GMO-kontamináció: Az a folyamat/esemény, mely során a

GM-növény pollenje átkerül a hagyományos fajta virágára és azt megtermékenyítve, a transzgént bejuttatja a nem GM-növény petesejtjébe. Emiatt a hagyományos fajta növényein GM-magvak fejlődnek.

GMO-mentes: Transzgénikus összetevőt nem tartalmazó élelmiszer, továbbá ország, régió stb. melyekben a GM-fajták termesztése tilos.

Gradáció: Rovarok túlszaporodása, tömeges rajzása.

H

Hátrány: A kockázat vagy rizikó által felvázolt kedvezőtlen helyzet bekövetkezése, illetve az abból adódó kár.

Herbucid (gyomirtó szer): Különböző típusú szerves és szervetlen vegyületek összefoglaló elnevezése, melyek a gyomnövényeket elpusztítják. Lehetnek totálisak vagy szelektívek.

Herbucid-tolerancia: Ellenállás a gyomirtó szer károsító hatásának.

I

Idegentermékenyülő: Olyan növény, melynek virágát csak egy másik (idegen) növény pollenje tudja megtermékenyíteni.

Imágó: A rovarok teljesen kifejlesztett, ivarérett (szaporodóképes) alakja.

Izoláció: A GM és a hagyományos fajták között a génáramlás térbeli vagy időbeli korlátozottsága.

Izolációs távolság: Az a térbeli távolság a GM és a hagyományos fajta között, ami kizárja a keresztbeporzás (génáramlás) lehetőségét.

J

Jelölés: A GMO-összetevőt tartalmazó termékeken a GMO-tartalom feltüntetése.

K

K+F+I: A kutatás, a fejlesztés és az innováció folyamatának rövidítése.

Keresztbeporzás: ld. génáramlás.

Kockázat: Valamely cselekvéssel járó veszély, vagy veszteség lehetősége.

Kukorica öv (corn belt) államai (USA): Iowa, Illinois, Indiana, Michigan államok és Nebraska, Kansas, Minnesota, Missouri egyes területei.

Kultúrnyom: Termesztett növény-

faj egyedei, másik kultúrnövény állományában.

L

Lektinek (glikoproteinek): Nem enzim természetű fehérjék, amik speciális szénhidrátsoportokhoz képesek kötődni.

Lineáris információ: A genomális DNS azon szakasza (kb. 1-3 %), melyben a genetikai információ a három betűből álló tripletekben van kódolva, és a DNS tripletek kódsorrendje adja meg az átíró RNS kodon, végül a fehérje aminosav-sorrendjét.

M

Módosított fehérje: A transzgénről szintetizálódó olyan fehérje, aminek aminosav-sorrendje eltér a növény eredeti fehérjéjétől.

Molekuláris adatbankok: Genom, DNS, RNS és fehérje szekvenciákat, valamint molekuláris adatokat, információkat gyűjtő, tároló elektronikus adatbázisok (pl. NCBI National Center for Biological Information).

Monokultúra: Az a növénytermesztési rendszer, amelyben egy adott területen több éven át, vagy hosszú időn keresztül ugyanazt a növényfajt termesztik.

O

Organikus termesztés: ld. biotermesztés

Ökológia: Az élőlények és környezetük kölcsönhatásaival valamint azok törvényszerűségeivel foglalkozó tudomány.

Ökológiai kockázat: Az élőlények és környezetük kialakult egyensúlyának felborulásából származó veszély.

Ökológiai rés: Egy faj populációméretének csökkenése, vagy kipusztulása miatt felszabaduló életter az ökoszisztémában.

Ökoszisztéma (ökológiai rendszer): Életközösség, egy adott területen élő növény, állat és egyéb szervezetek, önmagukkal és az élettelen környezettel egyensúlyban lévő társulásainak összessége.

Ökotermesztés (ökogazdálkodás): A gazdálkodásnak az a formája, mely nem vagy mérsékelt mennyiségben használ fel külső forrásból származó alapanyagokat, azokat természetes forrásból biztosítja.

Öntermékenyülés: A megtermékenyülésnek az a módja, amelyben a növény virágát a növény saját virágpóra (pollenje) porozza meg, és ennek következtében a megtermékenyülés során a növény saját petesejtje a növény saját hímivarsejtjével egyesül.

P

Párhuzamos rendszer: A GM és hagyományos fajták nemesítésének, vetőmag-előállításának és termesztésének olyan térbeli izolációja, ami lehetővé teszi a génáramlás kizárását.

Patent: ld. szabadalom.

PNAS (Publications of National Academy of Sciences): USA Tudományos Akadémiájának (NAS) tudományos lapja.

R

Rekombináns fehérje: A transzgenről (rekombináns DNS) szintetizálódó módosított fehérje.

Reprodukció (szaporodás): Az élő szervezeteknek az a képessége, hogy ivaros vagy ivartalan szaporodással utódokat hozzanak létre.

Rizikó: ld. kockázat.

Rizikófaktor: Kockázati tényező, ami valamilyen ártalom kifejlődésének valószínűségét növeli.

Rizikótényező: ld. rizikófaktor.

Rovarporozta: Olyan idegentermékenyülő növény, aminek virágára a nektárt kereső rovarok közvetítésével kerül az idegen - megtermékenyítésre képes - pollen.

Rovar-rezisztencia: A növénynek az a tulajdonsága, hogy képes a kártévő rovaroknak ellenállni, azokat elriasztani vagy elpusztítani.

S

Szélporozta: Olyan idegentermékenyülő növény, aminek virágára a szél közvetítésével kerül az idegen - megtermékenyítésre képes - pollen.

Szociális hatás: A társadalom, az egyén vagy kisebb nagyobb közösségeinek jólétét érintő hatás.

T

Tartós hatásvizsgálatok: A rizikófaktorok kockázatainak vizsgálata hosszabb időszakon, éveken vagy több generáción keresztül.

Termesztésbiztonság: A gazdasági növények termesztése során olyan technológiai lépések alkalmazása, amelyek biztosítékot nyújtanak arra, hogy a gazdát a technológia oldaláról kár ne érhesse, sem a termőterülete, sem a megtermelt termés vonatkozásában.

Totális herbicid: Olyan gyomirtó szer, ami minden fotoszintézisre

képes élőt (pl. minden növényfajt, algát stb.) képes elpusztítani.

Toxin (méreg): Olyan fehérjetermészetű anyag, ami kis mennyiségben is képes az egyes szervek vagy az egész szervezet működését megzavarni, esetleg leállítani.

Toxikus: mérgező, mérget tartalmazó.

Transzgen elemi: Promóter, intron, célba juttató peptid kódja, gazdaságilag jelentős fehérje kódja, terminátor. Általában egy szelekciós markergénnel van összekapcsolva.

V

Veszély: Olyan helyzet, ami valamilyen bajt, bonyodalmat, kárt stb. okozhat.

Vetésváltás: ld. vetésforgó.

Vetésforgó: A szántóföldi növények térben és időben meghatározott sorrendje.

Vetőmagipar: A növényfajták nemesítését, vetőmagjaik szaporítását és kereskedelmét végző vállalatok együttese.

A kutatás a TAMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0011 „A tehetség-gondozás és kutatóképzés komplex rendszerének fejlesztése a Szent István Egyetemen” c. pályázat támogatásával valósult meg.

HARMAD SZINES